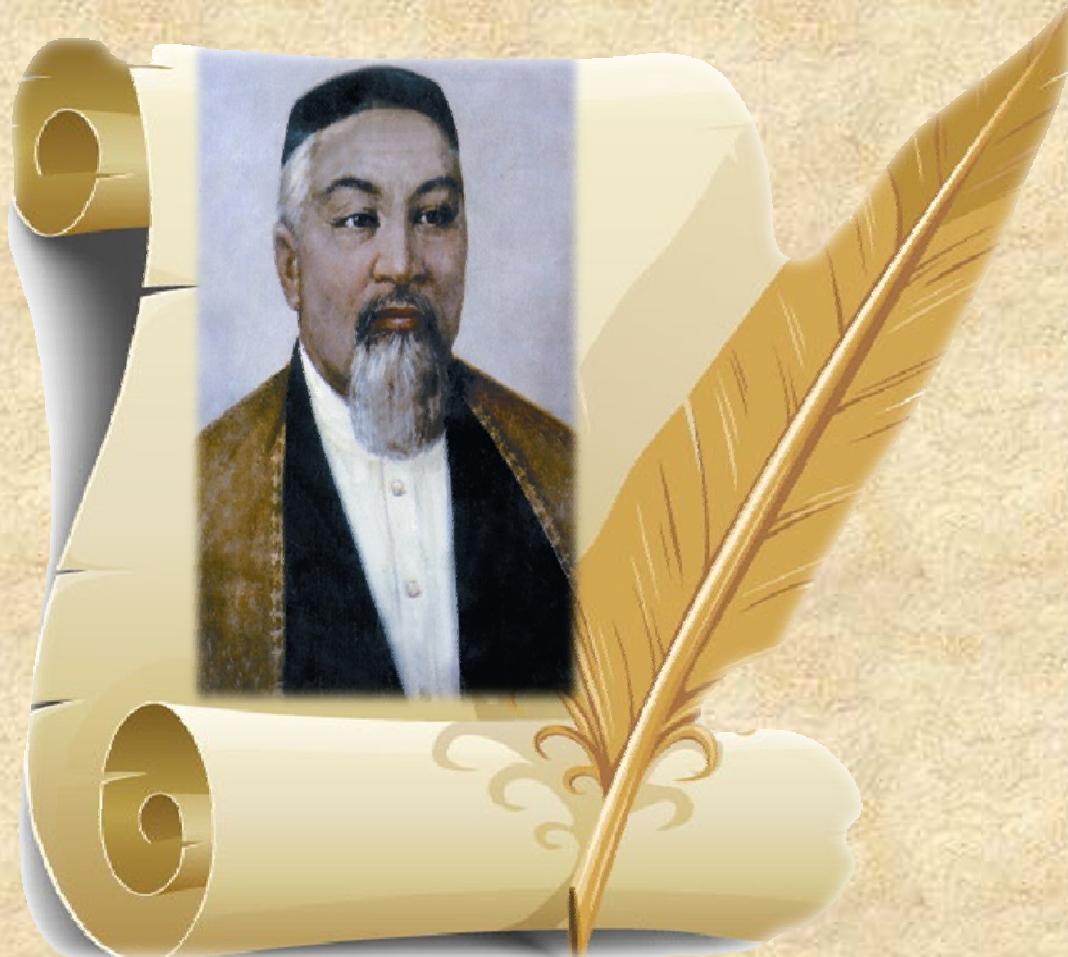

Аҳмад Фарғоний номидаги
вилоят ахборот-кутубхона маркази
Илмий - услубият бўлими

**Буюк қозоқ
шоири ва мутафаккири
Абай Қўнонбоев**

Эслатма

Фарғона 2018

Буюк маърифатпарвар шоир ва мутафаккир, эзгулик ва дўстлик куйчиси Абай Кўнонбоевнинг шарафли номи ва бой ижодий мероси нафақат қозоқ халқи, айни пайтда, бутун туркий халқлар, жумладан, ўзбек халқининг ҳам қалбида безавол яшаб келмоқда.

Мухтарам Президентимиз Шавкат Мирзиёев 2018 йил 13 марта “Буюк қозоқ шоири ва мутафаккири Абай Кўнонбоев ижодий меросини кенг ўрганиш ва тарғиб қилиш тўғрисида”ги қарорини имзолади.

Давлатимиз раҳбарининг бу қарори, шубҳасиз, тарихий аҳамиятга молик. Негаки, қозоқ халқининг буюк маърифатпарвар шоири ва мутафаккири Абай Кўнонбоев асарлари замонлар синовидан ўтиб, асрлар оша одамларнинг адабий-эстетик оламини бойитишида давом этиб келмоқда. Унинг самимият ва ҳаққоният билан йўғрилган бадиий баркамол асарлари ҳеч вақт эскирмаслиги, барча даврларда ҳам авлодлар маънавий-руҳий эҳтиёжини қондиришга бирдай хизмат қила олиши билан қимматлидир. Бу асарлар нафақат қозоқ халқи, балки қардош туркий ва жаҳон халқлари адабиёти ривожида ҳам муҳим ўрин тутади.

Қозоқ мумтоз адабиётининг асосчиларидан бири, оқин, буюк шоир ва маърифатпарвар Абай Кўнонбоев XIX асрнинг иккинчи ярмида яшаб ижод қилди. У ҳозирги Қозоғистоннинг Семипалатинск уездига қарашли Чингизтов районида чорвадор оиласида туғилди. Абай Еттисувдаги Аҳмад Ризо мадрасасида ўқиб юрганда форс, араб, турк шоирларининг китоблари билан танишади. Абай бир шеърида етти нафар буюк сўз устасини ҳурмат билан тилга олар экан, уларнинг пок руҳидан ўзининг ҳаёт ва ижод йўли, қўли, сўзи, қалами, учун мадад, файзу футувват сўраб шундай ёзади:

*Фузулий, Шамсий, Сайқалий,
Навоий, Саъдий, Фирдавсий,
Хўжса Ҳофиз – Сиз ҳаммангиз,
Мадад Беринг, қилманг осий!*

Абайнинг бу мисралари гўё Навоийнинг “Йўлдаса, бу йўлда Низомий йўлум, Қўлдаса, Хусрав била Жомий қўлум”, “Карам айлаб икки қўлум кўлдангиз, Сўз иқлими сори мени йўлдангиз” деган шоҳбайтларини ёдимизга солади. Аслида, хар иккала буюк ижодкорнинг, бу холатини, яна Навоий сўзи билан айтганда, “сўз иқлимига”, “ўзни бийиклар ипига боғлаш” демакдир.

Ёшлик чоғларида мадрасада ўқиди. Кейинчалик рус мактабига қатнаб, рус тили ва адабиётини ўрганди. Абай, бир томондан, Шарқ адабиётининг буюк вакиллари Фирдавсий, Навоий, Низомий ижоди билан, иккинчи томондан, А. С. Пушкин, Л. Н. Толстой, М. Е. Салтиков-Шчедрин асарлари билан қизиқиб, ўз билимини ошириди.

Абай ижоди ёшлик чоғларидан шеър ёзиш ва ўлан айтишдан бошланди. Унинг жуда кўп ўланлари халқ орасида машҳур.

Ўз даврининг илгор ғояли зиёлиси бўлган Абай маърифатпарварлик ҳаракатига бошчилик қилди. У халқни саводхон қилиш ва руслардан ўrnak олишга даъват этди.

Шоир асарлари биринчи марта Санкт-Петербургда “Қозоқ шоири Иброҳим Кўнонбой ўғлининг шеърлари” деган ном билан чоп этилган. Маърифатпарвар

адибнинг насрий асарлари 1918 йилда Семипалатинскда, 1922 йилда “Танланган шеърлари” Тошкентда нашр қилинган.

Унинг ижоди шеър ёзиш ва ўлан айтишдан бошланган. Абайнинг кўплаб ўланлари халқ орасида машҳур. У ўз даврининг илғор зиёлиси сифатида маърифатпарварлик ғояларини тарғиб этди. Абай халқни саводхон қилишга даъват этди. Хусусан, хотин-қизларга кулдек муносабатда бўлиш, ижтимоий зулм ва қолоқликка қарши исёни ижодида ҳам ўз аксини топган. Улуғ шоиримиз — Миртемир таржимасидаги қуйидаги сатрлар фикримизни тасдиқлади:

*Мен нетай, ахир кимга умид боғлай?
Кўрқоқ қуллар юртида не баҳт чоғлай?
Бир йўлчи топилмасми сарсон элга?
Мен излай, мен
ахтарай, мен сўроқлай...*

Абайнинг “Қоронғи тунда тоғлар мудрайди” шеъри жуда машҳур бўлиб, айни пайтда халқ қўшиқларидан бирига айланган. Шоирнинг ўзи ҳам қўшиқларни севган ва ўланларни мириқиб куйлаган. Қуйидаги мисраларда бунга иқрор бўламиш:

*Яхии қўшиқ, яхии куй,
Ҳаётингда қўшиқни
Суйсанг агар менча суй.
Ҳасратларинг чекинар,
Унумасан дунёни.
Юрак завқقا чулғанар
Қўшиқ тинглаган онинг.*
(Мирпўлат Мирзо таржимаси).

Абайни новатор шоир сифатида намоён этувчи “Баҳор”, “Ёз”, “Куз”, “Қиш” шеърлари борки, уларда яхшиликка интил ва ёмонликка қарши тур, деган ғоя илгари сурилади. “Масгуд”, “АЗИМ ҳақида ривоят” достонларида эса Шарқ мумтоз оҳанглари асосий ўрин тутади. “Искандар” достонида Аристотел шахсидаги ақлидрок билан Македонский шахсиятидаги ҳирс-очқўзлик қарама-қарши қўйилади.

Абай биринчи қозоқ композиторидир. У ўз шеърларига халқ куйлари асосида куй басталаган. Абай А. С. Пушкиннинг “Евгений Онегин” асаридан парчаларни қозоқ тилига таржима қилди.

Ўзбек тилида Абайнинг “Ўланлар” (1945) ва “Абай Кўнонбоев” деган ном остида айрим асарлари таржима қилиб босилган.

Абай ижодий меросининг салмоқли қисмини халқни эзгуликка, тўғриликка, моддий-маънавий ободликка, илм-маърифатга, мадиниятга, умуман, ўзликни англашга даъват қилувчи “Нақлия сўзлар” мажмууаси этади.

Абай бу асари орқали Сўз тимсолига юкланган ғоялари фақат ўз даврининг эмас, ҳатто бизнинг замонамиизда ҳам муҳимдир, дея оламиз. Бу- Абайнинг сўзи, қалами, кўнглидан чиқсан огоҳлантиришларидир.

Абай Кўнонбоев ўзидан бой адабий мерос қолдириди. Шоирнинг 200 дан ортиқ шеърлари, «Искандар», «Масъуд», «Азим ривояти», «Вадим» сингари тўрт достони ва қирқ тўртта катта-кичик лавҳалардан иборат «Нақлия сўзлар» фалсафий ҳикояси бугунги кунда ҳам аҳамиятини йўқотган эмас. Бу асарларда қозоқ халқини жаҳоннинг тараққий этган миллатлари даражасида кўриш орзуси ифодаланган. Одамлар табиатидаги бунга монелик қилувчи қусурлар танқид қилинган. Инсонни комилликка ундовчи эзгу фазилатлар улуғланган. Маданият ва маърифат васф этилган. Шеърларидан бирида ижоддан кўзланган асосий мақсади нима эканини шоир куйидагича ифодалайди:

*Мен ўланни ёзмайман эрмак учун,
Ўтган-кетган гапларни термак учун,
Мен ўланни ёзаман тушунганга,
Авлодимга бир сабоқ бермак учун.*

Алишер Навоий, Шайх Саъдий, Ҳофиз Шерозий, Фузулий каби шарқ мумтоз шеърияти намояндалари асарларини қунт билан ўрганган Абай асарлари моҳиятини табиатан зийрак, кўнгил кўзи очик, сергак одамларгина англай олишини таъкидлайди. Шунинг билан бирга, у «тузсиз ўлан (шеър)» айтишни ўзига эп кўрмайди. Ёлғон гапдан сақланганини, асл сўзни сўзлашга интилганини айтади.

Шоирнинг «Менинг элим қозогим», «Бургутчи» сингари шеърларида ватан мадҳи бетакрор талқин этилган. «Куз», «Қиши» сингари шеърларида эса табиат васфи орқали жамият ҳодисалари тасвиirlанган. «Илм топмай мақтанма», «Ёшлиқда билим излаб», «Бўз болалик», «Кўзимнинг қораси» каби лирик шеърларида панд-насиҳат, илм-маърифатга тарғиб руҳи етакчилик қиласади. Шоирнинг лирик асарлари мазмунан теран, бадиий жиҳатдан баркамол. Туйғунинг самимийлиги ва ростлиги, ташбеҳу истиораларнинг оҳорли экани Абай шеърларини нурлантириб туради. Назмий асарларида муаллиф инсон руҳиятининг мусаввири сифатида намоён бўлади.

Шоир бадиий таржима борасида ҳам самарали ижод қилган. Байрон, Гёте, Пушкин, Лермонтов, Лев Толстой, И.Крилов сингари рус ва жаҳон адабиёти намояндалари асарлари билан яқиндан танишган. Уларнинг ижодий тажрибаларини ўрганган, асарларини қозоқ тилига маҳорат билан таржима қилган.

Мухтасар қилиб айтганда, Абай қозоқ адабиёти ва қозоқ тилига асос солди. Шоирнинг шеъру достонлари, насрый асарлари, таржималари қозоқхалқининг миллий-маънавий ифтихори бўлиб қолади. Абай ижоди туркий тилларда сўзлашувчи халқларнинг умумий маънавий мулкидир. Абай халқларни дўстлик ва биродарликка, ҳамжиҳатликка чақирди. Тинчлик ва осойишталикини, меҳр-муҳаббатни улуғлади. Шоир орзулари бизнинг кунларимизда рўёбга чиқди.

Фойдаланган адабиётлар

1. **Ш. Мирзиёев.** Буюк қозоқ шоири ва мутафаккири Абай Қўнонбоев ижодий меросини кенг ўрганиш ва тарғиб қилиш тўғрисида / Ш. Мирзиёев //Халқ сўзи. - 2018. - N51
2. **Б.Ражабова.** Абай адабияти/ Б. Ражабова //Ўзбекистон адабиёти ва санъати. - 2018. - N12. - 46.
3. https://uz.wikipedia.org/wiki/Abay_Qo'nonboyev
4. <http://www.ziyouz.com>
5. <http://kh-davron.uz>
6. <http://uzhurriyat.uz>

Тузувчи: М.Рустамова